

JAKOB RIGLER

RIBNICA (OLA 14)

1. INVENTAR

J.J. Vokalizem

1.11. Dolgi vokalizem

i:
u:

ie **ei** **e:** **ø:** **uo**
 ai **a:** **ɔ:** **ø** + **ər** (glej 1.13)

- 1.111. /a:/ je nekoliko temne barve (velja le za dolgega, ne za a-jevski element v diftongu aj).

1.12. Kratki vokalizem

i u

e
e a o

- 1.13. [ər] v kratkih zlogih lahko obravnavamo kot /ə/ + /r/, medtem ko je v dolgih zlogih enakovreden drugim diftongom (z relevantno preko obeh delov diftonga razdeljeno intonacijo; glej še 3.13).

1.2. Konsonantizem

1.21. Zvočniki

v l r m
j n

1.211. Glede [u] v primerih kot uí:sta „usta“ glej 2.211.

1.22. Nezvočniki

p	b	f
t	d	
c	s	z
č	š	ž
k	g	x

1.3. Prozodija

- 1.31. Akcent ni vezan na določeno mesto v besedah.
- 1.32. Govor pozna kvantiteto (v akcentuiranih zlogih).
- 1.33. Na dolgih vokalih (in diftongih) pozna govor tonemsko akcentuacijo (circumflektirano in akutirano).
- 1.34. Iz povedanega sledi, da inventar prozodemov vsebuje tri akcente (V:, V:, 'V) in neakcentuirano kračino (V).

2. DISTRIBUCIJA

2.1. Vokalizem

- 2.11. Dolgi vokali (in diftongi) nastopajo le pod akcentom, in sicer v vseh pozicijah, razen naslednjih omejitev: /i:/ ne nastopa pred /r/, /iɛ/ ne pred /j/, /uɔ/ in /u:/ ne pred istozložnim /v/, /ai/ ne v vzglasju in za nekdaj palatalnimi konzonanti (razen pri nekaterih novejših posploštvah morfemov, prim. čejišne proti oščájivat), /ou/ ne v izglasju. /e:/ in /ø:/ nastopata v izglasju le v najnovejših tujkah. /e:/ je redek, pred /r/ ima malo širšo varianto. O /ər/ glej 2.13.
- 2.12. Kratki vokali so lahko akcentuirani ali neakcentuirani. Akcentuirani nastopajo le v zadnjem besednem zlogu, v nezadnjem se dobi le izjemoma kak primer (prim. 2.31). Kratki akcentuirani /i/ je zelo redek (si'min 'sejem', u'min 'manj'), kratki akcentuirani /u/ pa je omejen v glavnem na izglasje, drugod je redek (ko'zuc 'kozolec', k'rux, 'kukér 'kakor').
- 2.121. Odvisno od govornega tempa včasih, če je konzonantska skupina lahko izgovorljiva, alternira neakcentuirani /ə/ z Q, zlasti v izglasju (nə mí:zəjé ~ nə mí:zje 'na mizi je'). Ob zvočnikih pa se pojavlja ə navadno pred zvočnikom, redkeje tudi za njim (əlpù: ~ lèpù: — seveda le, če je bil prvotni nereducirani vokal za njim), le v izglasju ostaja za njim.
- 2.13. /ər/ ne nastopa v izglasju.

2.2. Konzonantizem

2.21. Zvočniki

/v/ nastopa kot [v] pred vokali in r, ne pred vokalom ima varianto [u], ki lahko, kadar ni za vokalom, redko alternira z [u] — sí:va, si:u, umáru, usà:k (glej še 2.211). Ob /u: u/ se istozložni /v/ izgubi.

/j/ ima ne pred vokalom varianto [i], razen tega že [j] sam ni izrazito sprianičen — jeliénje, zà:ic. Za /i: i/ se istozložni /j/ izgubi, pred /i/ za nekdanji ji, ju pa se ga včasih še zelo neizrazito sliši, npr. nə bràjzi poleg nə bràjzi 'na Brezju'.

/n/ ima pred velari varianto [ŋ] — zà:ŋka, á:ŋgel.

- 2.211. [u] v izglasju (pred njim je lahko še predlog ali predpona), kjer nastopa pred konzonanti in pred vokali, imamo lahko za varianto fonema /u/ kljub opozicijam kot ví:dət proti uí:dət 'uiti', ker [u] v poziciji na začetku besede pred vokalom ne nastopa. Ta začetni [u] nastopa za predlog (uí:lo:γce 'v ilovici'), za prefiks (uí:dət 'uiti'), kot zveza [ui:] za nekdanji izglasni u: (uí:sta 'usta') in v onomatopejah (uíécat 'večati, vpiti').
- 2.212. Zvočniki ostajajo zveneči v vseh pozicijah, le [u] se asimilira sledеčemu nezvenečemu nezvočniku, kadar ni za vokalom in če se ne zamenja z [u] — φčleraj, otφčleraj, jeučleraj, odučleraj.
- 2.22. Nezvočniki
- 2.221. Po zvenečnosti se nezvočniki prilagajajo sledеčemu nezvočniku (in pavzi, če pridejo na konec po fakultativni redukciji, glej še 2.121 in 2.223).
- 2.222. Zveneči nezvočniki ne nastopajo v starem izglasju (iz izhodiščnega sistema), ampak imajo tam svoje nezveneče pare.
- 2.223. Zveneči nezvočniki, ki pridejo v izglasje zaradi vokalne redukcije (fakultativno je za njimi še ø, glej 2.121), se lahko obravnavajo še kot fonološko zveneči ali pa kot nezveneči (kot staro izglasje) — blí:zə ~ bli:s blí:zje ~ blí:sje 'blizu je', nə lú:žə ~ nə lú:š nə lú:žje ~ nə lú:šje.
- 2.23. Podvojeni konzonanti (ki nastopijo zaradi vokalne redukcije in na morfemski meji) se lahko izgovarjajo podaljšano — uí:stəx 'v ustih', vi:t:e 'vidite'.

2.3. Prozodija

- 2.31. Akcent na kratkem vokalu v nezadnjem zlogu je izjemen (npr. 'kədər 'kadar', 'kukər 'kakor', 'dajte in dà:ite, 'paɪdə in paɪ'də 'pojdi', φ'səga in φsə'ga, t'lele 'tukajle'). Drugih omejitev glede akcentskega mesta ni.
- 2.32. Dolgi vokali nastopajo le pod akcentom. Distribucija dolgih in kratkih vokalov glede na mesto v besedi ni omejena.
- 2.33. Omejitev glede distribucije tonemov (na dolgih vokalih in diftongih) ni.

3. IZVOR

3.1. Vokalizem

3.11. Dolgi vokalizem

i: ← i: — zí:ma, sí:n

← akcentuiranega i v nezadnjih zlogih — lí:pa

← izglasnega u: skupaj z [u] — uí:sta

u: ← u: — lú:č

← akcentuiranega u v nezadnjih zlogih — kú:xat, jú:žna

← o: — nù:č, sənù:, ú:kna

- ie ← e: — pletč
 ← akcentuiranega e v nezadnjih zlogih — niéšu 'nesel'
 ← e: — plet, piétak
 ← akcentuiranega e v nezadnjih zlogih — iétra, žiela (opis. del.)
 ← ē: in i: ter akcentuiranih ē in i v nezadnjih zlogih v poziciji pred r — zvler, mler, miéra, sekíéra
- uo ← akcentuiranega o v nezadnjih zlogih — nuósəm, kuóža
 ← o: — zuop
 ← akcentuiranega o v nezadnjih zlogih — guóba
- ej ← ē: ter akcentuiranega ē v nezadnjih zlogih v poziciji za nekdaj palatalnimi konzonanti — jéim, gnéizdu, kéjdan 'teden', jéila
 ← glasov, ki bi sicer dali ie (glej pri /ie/) + istozložni i (različnega izvora, glej pri /j/) — žéina, zékléinen 'zaklenjen' (iz take pozicije je lahko analogično vnesen tudi v sorodne oblike — zékléipam)
 ← glasov, ki bi sicer dali ie (glej pri /ie/) v poziciji pred raznozložnim j (kot varianta poleg e:) — žéija
 ← e, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga v poziciji pred raznozložnim j (kot varianta poleg e: in ja:)
 — méija
- ou ← i: in i — vòük, pòun
 ← glasov, ki bi sicer dali uo ali o: (glej pri /uo/ in /o:/) + istozložni u (različnega izvora, glej pri /v/) — stòúček
 ← o: + u (različnega izvora, glej pri /v/) — če je prišlo do skrajšanja diftonga (navadno v neizglasni poziciji) — zépòut 'zapoved', pòudne
- e: ← glasov, ki bi sicer dali ie (glej pri /ie/), v poziciji pred raznozložnim j (kot varianta poleg ej) — žé:ja
 ← e, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, v poziciji pred raznozložnim j (kot varianta poleg ej in ja:)
 — mé:ja;
 ← e-jevskih glasov v posameznih primerih (zlasti ob r in v nekaterih tujkah) — tré:ti 'tretji', rè:kølc, amè:rika, plé:t
- o: ← o, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga — nò:ga, kó:tu 'kotel'
 ← o, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil o še dolg — mó:škø, tó:žba
- ai ← ē: — cvàjt, vájm
 ← akcentuiranega ē v nezadnjem zlogu — bráiza
 ← a: oz. akcentuiranega a v nezadnjem zlogu + i, če je prišlo do skrajšanja diftonga — màixan

- a: ← a: — là:s, glá:va
 ← akcentuiranega a v nezadnjih zlogih — má:tə
 ← ə: — mà:x
 ← akcentuiranega ə v nezadnjih zlogih — gá:ne
 ← e, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, skupaj z /j/ (j+a:) — zjá:mla
 ← ɛ, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, če se akcent ni premaknil, ko je bil ɛ še dolg, skupaj z /j/ (j+a:) — pjá:ta, já:zək, mjá:xka

3.12. Kratki vokalizem

Tu so povsod izvzeti akcentuirani vokali v nezadnjih zlogih iz izhodiščnega sistema (to pri posameznih vokalih ni posebej navedeno), ki so prešli v dolgi vokalizem.

- i ← ə, i, u, ě, e + istozložnega i (v novejših besedah in iz skupine jn za n) — ɥ'min 'manj', sə:min in s̄i:min 'sejem', kú:xina, ú:sine 'usenje, usnje', kà:mine, zná:mine, jú:ni
 ← vzglasnega i (po asimilaciji s protezo) — igrà:
 ← j + neakcentuiranih i, u, ě — nə bràizi 'na Brezju' (poleg nə bràiz'i glej 2.21)
 ← analogično vnesenega i: v neakcentuirano pozicijo (navadno v zlog pred vokalom a) — pisà:la
- u ← izglasnega o — d'nū, máistru
 ← neakcentuiranega ɿ — já:buku
 ← vzglasnega neakcentuiranega u (po asimilaciji s protezo) — ušjésa
 ← ə, i, u, ě + ɥ (različnega izvora, glej pri /v/) — 'šu 'šel', ɥ'bu 'ubil', 'ču 'čul', ɿ'tu 'štel', bri:tu 'britev', mí:slu 'misil', ví:du 'videl', bri:tuca 'britevca, britvica'
 ← -ov v gen. plur. (neakc.) — brà:tu
 ← analogično vnesenega u: v neakcentuirano pozicijo (navadno v zlog pred vokalom a) — poslušà:la
 ← [u] ali [u:] različnega izvora v posameznih primerih analogično vnesenega v akcentuirano pozicijo — 'kukər (anal. po ku), ko'zuc 'kozolec' (po stranskih sklonih), k'rux (po krú:xa itd.)
- Glede [u] kot variante k /v/ glej 2.21.
- ə ← ə — mèg'la, stá'bər, pès
 ← i — 'nèč, tèščí:, s'kèrt 'skriti' (gl. 2.121)
 ← u — 'kèp, kèpi:la, trájbəx
 ← ě — 'sèm, mjá:dvèt 'medved', cèdì:
 ← a v predlogih in predponah na, za, nad in predponi raz (poleg sta-rejše variante e) — nə mí:zə, zə mà:no, nət xi:šo, rəz'bət

- ← e v neakcentuirani nikalnici ne (poleg starejše variante e) — nə̄q̄i:mə̄n
 'neumen', nə̄ bùom
- ← neakcentuiranega ŋ skupaj z /r/ (ə+r) — smərdí:
 Glede /ə/ ob zvočnikih glej še 2.121 in 3.411.
- e ← e (če ni prišel pozneje pod akcent) — k'met, peči:, sò:nce
 ← ə — 'zet, stəb're (ak. pl.), pesti:, pá:met, lí:pe
 ← i in ě v poziciji pred r — 'ser, merí:la, zverí:na
 ← a v predlogih in predponah na, za, nad in predponi rez (poleg mlajše variante ə) — ne mí:zə, rez'bə:t
- o ← o v sedanji predakcentski poziciji, akcentuiranega o v zadnjem zaprtem zlogu, če je ostal akcentuiran, ter v posameznih primerih poakcentskega neizglasnega o — ková:č, 'gost 'gozd', já:gode, bri:tof
 ← predakcentskega ə, izglasnega ə in akcentuiranega ə v zadnjem zlogu, če je ostal akcentuiran, ter v posameznih primerih poakcentskega neizglasnega ə — stopi:la, rá:stejo, č'jo 'hočejo', já:strop, žjá:lot
 ← a + istozložnega ũ (različnega izvora, glej pri /v/) — zd'rou, 'pou 'padel', dáiłou
- a ← a — b'rat, stə'za, prasię
 ← poakcentskih neizglasnih o, ə (v večini primerov) — stá:rast, bú:kava, nə̄ pù:sado
 ← o v posameznih primerih v sedanji predakcentski poziciji — mati:ka, damú: 'domov', kakù:š, klabú:k
- 3.13. ər ← akcentuiranega ŋ:, ŋ — pər̄st (h gen. prsta in prsti), və́ba, stərt 'strt'
 V primerih, ko je ər nastal zaradi redukcije vokala za r, gre za ə + ŋ (gl. 3.12 pri /ə/ — s'tərt 'streti'.

3.2. Konzonantizem

3.21. Zvočniki

Zvočniki /j r m n/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- v ← w
 ← l, če ni bil pred vokalom ali j
- j ← n̄ po vokalu skupaj z /n/ (i+n)
 ← e, ki je prišel pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga, skupaj z /a:/ (j+a:) — zjá:mla
 ← ə:, če je zaradi zapoznelega akcentskega premika prišel pozno pod akcent, skupaj z /a:/ (j+a:) — grjá:da
 ← a: oz. akcentuiranega a v nezadnjem zlogu v poziciji za í ali n̄ skupaj z /a:/ (j+a:) (preko vmesne stopnje z e) — əlbljá:na 'Ljubljana', svən̄já:k

- ← a v predponah na, za (za nad in raz ni primerov), če je prišel pozneje pod akcent, skupaj z /a:/ (j+a:) (preko vmesne stopnje z e) — njá:xot
'nahod', zjá:met
- ← v posameznih primerih kot prehodni j — uójstér
- l ← l pred vokalom ali j
← i
← primarne skupine tl, dl — ví:le, pá:la
- r ← neakcentuiranega ŋ skupaj z /ə/ (ə+r)
- n ← n ne za vokalom in skupaj z /j/ (i+n) za vokalom

3.22. Nezvočniki

Nezvočniki so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

- č ← t
k ← tj v primerih, ko skupina tj ni bila analogično vzdrževana — 'ke ,tja', kèjdèn 'teden'
x ← k, g pred t ali k — nù:xt, mjá:xka

Zveneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvenečih po asimilaciji na sledeče zveneče nezvočnike, nezveneči pa iz zvenečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezveneče in v starem izglasju (prim. še 2.221—2.223).

3.3. Prozodija

- 3.31. Akcentsko mesto je kot v izhodiščnem sistemu, le s to razliko, da sta akcentuirana e in o, ki sta bila pred akcentuiranimi kratkimi zadnjimi zlogi — žjá:na, nò:ga, já:len, nò:sat, pótplat. Kjer je močen vpliv drugih fleksijskih oblik, je akcent lahko ohranjen (oz. restituiran) na zadnjem zlogu — ot'rok, kon'čat (poleg kó:nčat).
- 3.32. Kvantiteta je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.321. Dolgi so vokali, ki so bili kratki akcentuirani v nezadnjih zlogih — krá:va, dái:lu, já:goda.
- 3.322. Dolgi so vokali, ki so prišli pod akcent po premiku akcenta s končnega kratkega zloga — žjá:na, nò:ga.
- 3.33. Tonematika je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami:
- 3.331. Akutirani so vokali, ki so se podaljšali — krá:va, já:goda.
- 3.332. Akutirani so vokali, ki so prišli pod akcent po premiku akcenta s kratkega zadnjega zloga — žjá:na, nò:ga.
- 3.333. Metatonijski novi cirkumfleks je razširjen tudi na nekatere kategorije, ki niso splošnoslovenske (npr. mì:sølna 'misnila', dàjlala, bogà:ta).

3.4. Izguba glasov

- 3.41. Vokalna redukcija, ki je pri kratkih i, u in ē napredovala splošno do ə, pripelje v posameznih primerih, kadar lahka izgovorljivost nastalih kon-

zonantskih skupin to dopušča in če ne nasprotujejo morfološki razlogi, tudi do popolne izgube glasu ə (iz i, u, ě in ɔ). Zaradi sorazmerno počasnega govornega tempa se to v primerjavi z drugimi osrednjimi slovenskimi dialekti ne zgodi preveč pogosto. Na splošno se popolnoma izgubi i v ne-akcentuiranih sufiksih -ica, -ina, u v neakcentuirani glagolski priponi uje (vá:rjem), glagolska pripona i in veleško obrazilo i, kadar nista v zadnjem zlogu (nuósmo, pl:čla, grí:ste), dalje ə v sufiku -əc, če je v poziciji za zvočnikom po akcentuiranem vokalu (žgá:nc, škó:rc) ipd. Fakultativno se vokal izgublja navadno med zvočnikom in nezvočnikom v zadnjem zlogu (ovl:ŋk ~ ovi:nək, ɻdá:rt ~ redkeje ɻdá:ret 'udariti'), dalje v posameznih končnicah, npr. v opisnem deležniku množ. moškega spola, če ni l za konzonantom (dà:l ~ dà:lə, pl:l ~ pl:ə, vá:rvalə ~ vá:rval, toda njá:slə, ɻdá:rlə), v prislovih (blí:zə ~ blí:s, dój:l ~ redkeje dój:lə), redko tudi v dat.-loc. sg. a-jevske sklanjatve (pri i-jevski in o-jevski sklanjatvi samo pri posameznih primerih) in v nezadnjih zlogih pridevniških končnic (vendar zelo redko, če je akcent na koncu) ipd.

- 3.411. Kadar bi zaradi izgube vokala prišel zvočnik, ki je za konzonantom ali v vzglasju, v pozicijo pred konzonant, se pred zvočnikom pojavi ə (dérži:na, ərsní:ca, ɻzdí:gənte, dərvá:rənca).
- 3.42. V skupini črě je v posameznih primerih izgubljen r (prim. čějšne, čájva, čòylə 'čevlji, škornji', čěs, toda čérù: 'črevo', čerpí:na, črájda, žráibəc). Če pride skupina šč pred konzonant, se č izgubi (prim. rájušna 'revščina', rà:šca 'Raščica'). Prim. še 2.21 za v in j ter 3.21 pri /l/ za skupino tl, dl.